

Identitate colectivă în două comunități rurale din Transilvania

Adela Popa

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Abstract : *The article presents some of the results of a case study on two villages in Transylvania, Tălmăcel and Ludoș, from Sibiu County. The article focuses on the theme of collective identity, analyzing empirical variables – proposed by the author – that reflect the ways of identifying with the community of the people in the two villages. Data analyzed resulted from a survey in the two villages, using a bi-stadial sample, and semi-focalised interviews with key-persons from the two villages' elite. Results show differences in the way people from Tălmăcel and Ludoș identify themselves with their communities and the article tries to explain these differences.*

Keywords : collective identity, village, community, case study

Cuvinte-cheie : identitate colectivă, sat, comunitate, studiu de caz

În spațiul rural, problematica identității în general este astăzi mai actuală și mai plină de semnificații ca oricând. În condițiile în care se pun tot mai acut problema viitorului satului românesc pe fundalul integrării în structuri cu rol globalizator și problema modului în care poate fi păstrat, perpetuat și revitalizat spiritul satului românesc, recursul la un concept precum identitatea este inevitabil. Articolul de față se focalizează pe două comunități rurale din Transilvania, satul Tălmăcel din Mărginimea Sibiului și comuna Ludoș din zona Ocna-Miercurea, și analizează aspecte ce țin de identitatea colectivă a acestora.

Articolul își propune, de asemenea, să răspundă la un set de întrebări care, implicit, sunt și obiective ale cercetării de față :

- Care sunt elementele culturale pe care cele două comunități rurale studiate le promovează pentru a-și afirma identitatea colectivă ?

- Care sunt modalitățile utilizate de oamenii din aceste două comunități pentru a-și menține sentimentul identității lor colective ?
- Există diferențe în identitatea celor două comunități și, dacă da, cărui fapt se datorează ele ?

Identitate colectivă – semnificație, definire, accepțiuni

Identitate individuală, socială, colectivă, culturală, etnică... Un fenomen social cu multe fațete, controversat, discutat, definit și abordat în moduri variate. Distincția între tipurile de identitate amintite mai sus nu este foarte clară. Atât în literatura de specialitate, cât și în viața socială, granița între ele este destul de estompată: identitatea socială și cea colectivă sunt uneori definite și utilizate ca sinonime, iar identitatea etnică și cea culturală sunt adesea astfel explicate încât

par să fie unul și același fenomen. Realitatea socială este, și ea, atât de complexă, încât e greu să surprinzi mărci identitare și manifestări caracteristice doar unui tip sau altuia. De obicei, același comportament, aceeași atitudine sau strategie de viață pot fi un factor explicativ pentru mai multe tipuri de identitate dintre cele amintite mai sus. În final, practic tot ceea ce ține de viața unei comunități rurale este semnificativ și pentru problematica identității. Esențial este faptul că diversele specii ale identității – identitatea individuală, socială, culturală, etnică, profesională – nu sunt opuse, nu sunt realități diferite și independente una de cealaltă, ci reprezintă diverse fațete ce întregesc procesul de construcție a identității.

În articol pornim de la premisa că identitatea este acel ansamblu de elemente ce permite individului să-și construiască și să mențină o imagine a propriei persoane, cu o oarecare constanță în timp, dar în același timp ajustabilă prin raportare la el însuși și la grupurile din care face parte, imagine care dă sens și coerență experienței individului ca actor social.

În lucrarea de față ne-am propus să accentuăm termenul „identitate colectivă”, utilizat alternativ și uneori în mod substitutiv cu cel de „identitate socială”, dintr-un motiv pe care îl vom explica în continuare: identitatea socială (concept de factură psihosociologică, vezi Tajfel și Turner, 1979; Jenkins, 1996, 2000) este acea parte a identității individului care se formează prin referința la social. Orice individ face parte din anumite grupuri, care au importanță pentru el, și conștientizează această apartenență, adăugându-i și o semnificație afectivă și una valorică. Identitatea socială este așadar un tip de identitate ce are relevanță mai degrabă la nivel individual, deși se formează prin raportarea la social. Identitatea colectivă, în schimb, deși este similară celei sociale prin aceea că și ea se construiește în raport cu grupul, pune accent pe comunitate, colectivitate, comportamente și practici colective și nu poate fi înțeleasă în absența acestora. Identitatea socială este așadar un mod de autodefinire a individului

prin raportare la grupurile din care face parte, pe când identitatea colectivă este reprezentarea a ceea ce este comun membrilor unui grup și îi diferențiază de alte grupuri. Ambele sunt modificate și ajustate permanent prin interacțiune socială. Ambele rezultă din socializări succesive. Atât una, cât și cealaltă nu sunt niciodată construite, ci întotdeauna în curs de construire (Dubar, 1998). Dar în timp ce punctul de plecare (sau de referință) al identității sociale este individul, punctul de plecare al identității colective este grupul, comunitatea. Diferența între cele două rezidă, în esență, în diferența durkheimiană între conștiință individuală și conștiință colectivă. Identitatea colectivă este așadar „capacitatea unei colectivități de a se recunoaște ca grup, este atribuit al principiului coeziunii” (Segrestin, 1996).

În literatura de specialitate este frecventă abordarea specifică a identității colective, în sensul că se pune accent fie pe etnie, și atunci identitatea colectivă este asimilată identității etnice/naționale, fie, mai rar, pe elemente culturale, și atunci este asimilată identității culturale. Termenul „identitate colectivă” este așadar mai rar întâlnit, operaționalizat și analizat în afara acestor două accepțiuni. Prin încercarea de a găsi alte elemente definitorii ale identității colective în afara elementului etnic și cultural, studiul nostru tratează problema identității colective în două sate transilvănene românești.

Sensul conceptului de „identitate colectivă” de la care pornește acest articol este acela de conștiință împărtășită a celui „noi” dat de apartenența la grup și care își are originea într-o serie de trășături și experiențe comune reale sau imaginate ale celor ce compun acea colectivitate. Este o accepțiune ce își are originea în conceptele de „conștiință colectivă” al lui Durkheim și „conștiință de clasă” al lui Marx și care este vehiculată în literatura de specialitate actuală ce tratează acest concept (vezi Snow, 2001; Eisenstadt, Giesen, 1995; Melucci, 1995).

Mecanismul formării identității colective este explicat prin intervenția a două procese aflate în relație dialectică: identificarea cu propriul grup (proces orientat spre interior)

și categorizarea celor din afara grupului (proces orientat spre exterior). Constituirea socială a identității colective este astfel bi-direcțională, iar identificarea de grup și categorizarea sunt interdependente – pe de o parte mă identific cu grupul din care fac parte, pe de altă parte mă diferențiez de cei din afara grupului meu, plasându-i în diverse categorii (Jenkins, 1996). Dimensiunea externă a identificării, categorizarea este esențială pentru formarea identității colective, și adesea rolul ei este minimalizat de teoria identității (Jenkins, 2000, 9). Alte două aspecte implicate sunt similaritatea și diferența. Identitatea, de orice fel ar fi ea, nu poate exista în absența nici unuia dintre aceste aspecte, din cauza cărora capătă o conotație paradoxală (Jurcan, 2005). Identificarea presupune invocarea similarității dintre membrii unei categorii, aceasta stând la baza diferențierii acestora de cei ce nu fac parte din categoria respectivă. Din nou este vorba de un proces dialectic între similaritate/diferențiere. Jenkins (2000, 22) afirmă că identitatea nu poate fi concepută în lipsa unui element din această relație, tot așa cum identitatea individuală nu poate fi concepută în absența apartenenței la un grup sau comunitate, deci în absența identității colective.

În încercarea de a explica fenomenul identității, au fost construite două mari tipuri de abordări: pe de o parte perspectiva *esențialistă* (sau primordialistă, obiectivistă), care analizează identitatea pornind de la criterii „obiective” amintite mai sus – rudenia, etnia, limba, religia, legăturile cu un anumit teritoriu. Promotorii acestui curent – printre care Eduard Shils și Clifford Geertz – susțin că aceste date au o „influență covârșitoare și coercitivă” asupra membrilor unei comunități și că identitatea este dobândită o dată pentru totdeauna în urma acestor criterii; pe de altă parte, perspectiva *constructivistă* (modernistă sau subiectivistă), ce respinge abordarea statică și deterministă a esențialismului și pune la baza identității, ca element esențial în formarea acesteia, reprezentările pe care și le fac actorii sociali despre realitatea socială, simbolurile pe care aceștia le utilizează în

relațiile sociale. În această viziune, identitatea se construiește permanent de către indivizi sau grupuri pornind de la identificările pe care aceștia le fac. Identitatea nu mai este astfel un fenomen static, ci unul în permanentă reconfigurare, o chestiune de opțiune personală (Anderson, 1991).

Conceptele de *esențialism* și *constructivism* au obârșii mult mai vechi decât sociologia modernă. Astfel, se poate face distincția între un esențialism clasic, care își are originea în lucrările lui Platon și este apoi preluat de filosofii Evului Mediu – și care se referă la forme, esențe, constante ce stau la baza existenței –, și un esențialism modern, specific științelor sociale actuale, care face trimitere la faptul că anumite fenomene sunt naturale, inevitabile, universale și determinate biologic. Constructivismul, la rândul său, își are originea în scrierile lui Mannheim și Schutz, apoi în cele ale lui Mead și Parsons. Paradigma constructivistă este însă cel mai bine dezvoltată de către Berger și Luckmann (1999).

În paralel cu cele două perspective de analiză a identității, există teorii de mai mică amploare ce abordează identitatea. Astfel, Fredrik Barth propune o viziune relațională și situațională asupra identității: „ceea ce contează pentru definirea identității unui grup nu este inventarierea ansamblului trăsăturilor lui culturale distinctive, ci reperarea în rândul acestuia a celor utilizate de membrii grupului pentru afirmarea și menținerea unei distincții culturale... Nu există identitate în sine, nici măcar pentru sine. Ea constituie întotdeauna o relație cu altă identitate” (Cuče, 2003, 127).

Un alt aspect esențial ce trebuie amintit referitor la acest concept este acela că identitatea colectivă este adesea conceptualizată în termeni de acțiune. Ea este cea care motivează actorii sociali să acționeze ca o singură entitate, în numele intereselor colectivității (Melucci, 1995, 46). Acesta este și motivul pentru care conceptul este adesea utilizat cu referire la și pentru a explica acțiunea colectivă.

Identitatea colectivă în satul românesc

Care ar fi componentele, relative la satul românesc, fără de care identitatea colectivă a oamenilor care îl alcătuiesc nu poate fi înțeleasă și explicată?

Un prim aspect, esențial, este cel al proprietății, în cazul de față proprietatea funciară. O serie de autori evidențiază similitudinea care există între relațiile de proprietate și alte tipuri de relații sociale (proprietatea fiind înțeleasă și ea ca relație socială). Se merge chiar până la a face afirmația că identitatea colectivă, relațiile de proprietate și sistemul legal specifice unui grup alcătuiesc o singură arie de cercetare, și nu trei arii distincte (Schlee, 2000, 6). Într-adevăr, pentru că viața celor din mediul rural este atât de îngemănată cu tot ceea ce ține de pământ, identitatea colectivităților din mediul rural are un puternic substrat care este proprietatea funciară. Acesta este motivul pentru care întrebările legate de relația cu pământul nu au lipsit din studiul de caz pe care l-am realizat pe cele două localități, Tălmăcel și Ludoș. Din această zonă a relației identitate-proprietate provin o parte dintre explicațiile legate de deriva, dezorientarea și golirea de sens a vieții țărănilor, pe care le-a produs comunismul prin deposedarea acestora de pământ. O altă legătură între identitate și proprietate este faptul că acceptarea și respectarea proprietății cuiva este o chestiune locală, care face diferența între membrii comunității și cei din afară. Viața în comun într-o comunitate legitimează posesia asupra anumitor bunuri și respectul celorlalți față de această posesie (Kanef, 2000, 2). Proprietatea într-o comunitate rurală este, de asemenea, într-o mai mare măsură legitimată prin muncă, prin relațiile de muncă ce se stabilesc între membrii colectivității, decât prin prevederi legale impuse din afară.

Munca este și ea esențială în construirea și menținerea identității în mediul rural, pentru că prin muncă membrii comunității interacționează în scopul producerii de bunuri. Munca este un ingredient care stabilizează

identitatea unei comunități (Kanef, 2000), prin aceea că leagă rudele, vecinii în relații prosociale de încredere, familiaritate, întra-jutorare. În comunitățile în care au loc frecvent acțiuni colective, în care se desfășoară proiecte comune de dezvoltare a infrastructurii satului sau de implementare a unor proiecte culturale, localnicii se simt mai atașați de comunitatea lor, mai mândri de aceasta, ceea ce facilitează identificarea cu ea. De altfel, relația relevantă aici este cea dintre muncă – pământ – identitate, primele două elemente fiind esențiale pentru cel de-al treilea. Munca sezonieră a omului de la țară, realizată după ritmuri ancestrale, respectând obiceiuri bine înrădăcinate, pe un pământ care îi aparține și de pe urma căruia culege roadele, constituie unul dintre substraturile identității sale. Subminând fiecare dintre aceste elemente, comunismul a subminat de fapt identitatea oamenilor din mediul rural: a deposedat țărani de pământ, i-a făcut incapabili să se bucure de roadele muncii lor și i-a îndemnat să sustragă din aceste bunuri pentru a putea supraviețui, le-a răpit bucuria muncii care respectă tradițiile și obiceiurile legate de pământ, de lucrările agricole. Munca pe terenul agricol și-a pierdut astfel valențele simbolice legate de colectivitate, comunitate, vecinătate.

Un alt aspect important în construirea și menținerea identității colective este memoria individului și a colectivității din care face parte. Memoria colectivă îi oferă acestuia răspunsul la câteva întrebări esențiale, cum ar fi: cine este, de unde vine, încotro se îndreaptă.

Alături de cele amintite mai sus, există o serie de alte aspecte fără de care identitatea colectivă nu poate fi definită: istoria comunității respective, miturile și legendele întemeietoare, rudenia, specificul muncii, limba, tradițiile și obiceiurile prin care comunitatea transmite generațiilor următoare această zestre colectivă. Identitatea etnică și cea națională sunt forme ale identității colective, alături de identitatea de gen sau cea religioasă.

A devenit cunoscut în ultimii ani conceptul de *traumă culturală* (Sztompka, 2000; Eyerman, 2004), care oferă un cadru

explicativ pentru emergența unor noi identități colective în perioade de criză socială. Considerăm că schimbările antrenate în cadrul comunităților rurale românești legate de colectivizarea agriculturii și tot ceea ce a urmat după aceea concordă cu acest cadru explicativ al traumei culturale, pentru că au avut un impact atât de puternic, încât sunt imposibil de șters din memoria colectivă. Aplicând definiția lui Sztompka, trauma culturală apare atunci când „contextul normativ și cognitiv al vieții umane și al acțiunilor sociale își pierde omogenitatea, coerența și stabilitatea” (2000). Sau, după un alt autor, trauma culturală intervine atunci când membrii unei comunități sunt supuși unui eveniment cu conotații istorice deosebite, care lasă urme adânci în conștiința acelu grup și în memoria lui și care îi schimbă identitatea într-un mod fundamental și irevocabil (Alexander, 2004, *apud* Eyerman, 2004).

Caracteristicile generale ale conceptului (Eyerman, 2004, 160) sunt aplicabile situației României: a determinat o pierdere dramatică a sensului și a identității, o ruptură în țesutul social. Trauma nu trebuie neapărat resimțită de către toți membrii comunității respective sau în mod direct de către ei. Comunismul a creat în România o astfel de destructurare a contextului normativ și cultural. Regăsim, de asemenea, și alte caracteristici ale traumei culturale, în anii comunismului și cei imediat următori: climatul de anxietate, de insecuritate și nesiguranță; sindromul de neîncredere în oameni și în instituții, dezorientarea privind identitatea colectivă (din acei ani datează grava deteriorare a identității colective țărănești); generalizarea sentimentelor de pesimism, apatie, pasivitate și neajutorare și ancorarea în imagini nostalgice ale trecutului (Sztompka, 2000).

Invocăm aici conceptul de traumă colectivă datorită eficacității lui în explicarea vidului de identitate pe care l-a experimentat populația din mediul rural românesc după 1989 și a dificultăților pe care le-a întâmpinat în conturarea altei identități. Prin depozitarea țărănilor de pământ, comunismul a deteriorat însăși baza de construire a identității

individuale și colective, pentru că alături de limbă, tradiții și obiceiuri, istorie, conștiință de grup, relația fiecărui țaran cu pământul era un element fundamental pentru formarea identității. Deriva produsă de structurile comuniste are efecte încă și astăzi.

Metodele și eșantionul utilizate

Campania de cercetare în cele două sate s-a desfășurat în anul 2003, înglobând mai multe ieșiri în teren, pentru informare, contactarea autorităților și colectarea datelor. Metodologia triangulată folosită a permis obținerea unor date cantitative și calitative. Metodele folosite au fost ancheta pe bază de chestionar și interviul semifocalizat, aplicat unor persoane aflate în poziții-cheie în elita satelor (primar, preot, consilieri, directori de școală), dar și unor săteni. S-a lucrat cu aproximativ 30 de operatori de teren. Datele rezultate din chestionar au fost prelucrate prin metode cantitative, iar cele din interviu prin analiză de conținut calitativă.

În ceea ce privește eșantioanele utilizate în cele două sate, datele mai importante despre acestea sunt surprinse în tabelul de mai jos.

Calculul concordanței dintre eșantioane și populația totală arată că acestea respectă caracteristicile populației totale și că nu există diferențe semnificative față de aceasta, în raport cu satul și cu sexul subiecților. Mărimea eșantioanelor a fost stabilită pornind de la numărul de gospodării, și nu de la numărul de locuitori din fiecare sat, urmărindu-se astfel reducerea costurilor eșantionului. Eșantionul utilizat pentru fiecare din cele două sate a fost de tip bi-stadial, în primul stadiu realizându-se o selecție aleatorie a gospodăriilor, iar în al doilea stadiu fiind selectați subiecții în funcție de două cote: sex și vârstă. Astfel, cele două eșantioane respectă distribuțiile în funcție de sex și de vârstă ale populației totale.

Satul Tălmăcel se află în administrația orașului Tălmăciu și face parte din zona Mărginimea Sibiului. Aflat la 3 km de Tălmăciu și la 21 de km de Sibiu, accesul aici este relativ ușor, deși nu există un mijloc

Tabelul 1. Eșantionul utilizat și concordanța acestuia cu populația totală din cele două sate

Localități	Populația satului în 2002			Eșantion				
	Total	Bărbați	Femei	Total	Testul hi-pătrat de concordanță	Bărbați	Femei	Testul hi-pătrat de concordanță
Tălmăcel	1224	594	630	300	Hi-pătrat 0,047	148	152	Hi-pătrat 0,025
								Asymp.sig. 0,875*
Ludoș	531	265	266	129	Asymp.sig 0,829*	63	66	Hi-pătrat 0,753
								Asymp.sig 0,386*

Sursa datelor : *Recensământul populației, 2002* ; calcule realizate pe date din cercetarea proprie.

* Toate cele trei valori ale lui hi-pătrat sunt nesemnificative la pragul de 0,05, ceea ce înseamnă că ipoteza de nul este acceptată, așadar nu sunt diferențe semnificative între eșantionul utilizat și populația totală. Acest lucru este valabil atât pentru eșantioanele pe cele două sate, cât și pentru cele două componente masculin/feminin ale fiecăruia.

de transport regulat Sibiu-Tălmăcel. În anul 2002, satul avea o populație de 1.224 de locuitori (*Recensământul populației și al locuințelor, 2002*) dintre care 16% erau în vârstă de peste 60 de ani. Sporul natural al populației din Tălmăcel era de 2,4% în anul 2000 (*Anuarul Statistic al Județului Sibiu, 2000*). Satul dispune de rețea de apă menajeră, gaz, telefonie, cablu TV. Ludoșul este reședința comunei cu același nume, din care mai face parte și satul Gusu, situat la 2 km. Comuna este situată în vestul județului Sibiu, la 12 km de comuna Miercurea Sibiului (declarată oraș în 2004). Orașul cel mai apropiat este Ocna Sibiului, la 15 km, iar distanța față de Sibiu este de 45 de km. Accesul în sat este dificil, cea mai apropiată haltă CFR este la Miercurea Sibiului, și doar o dată pe săptămână un autobuz face legătura între Sibiu și Ludoș. Satul Ludoș avea în 2002 o populație de 531 de locuitori, ponderea populației de 60 de ani și peste era de 45,8%, iar sporul natural al populației era de -24,1 (*Anuarul Statistic al Județului Sibiu, 2000* ; *Recensământul populației și al locuințelor, 2002*). Satul nu dispune de rețea de apă, canalizare sau gaz, dar există cablu TV și rețea telefonică.

Identitatea colectivă în cele două comunități

Excursul teoretic în semnificațiile identității colective ne permite să stabilim și să analizăm empiric indicatorii pe care îi considerăm relevanți pentru cele două sate ce au făcut obiectul studiului de caz. Considerăm că identitatea colectivă, ca rezultat a identificării cu și atașamentului de colectivitate în care actorul social trăiește – înțelegând prin aceasta familia, vecinii, neamul, satul în întregime – poate fi urmărită la nivel empiric prin următoarea listă de indicatori :

- Identificarea locuitorilor cu satul lor.
- Relația simbolică cu satul.
- Calități și defecte ale oamenilor din sat (autopercepție de grup, stereotip).
- Credința că satul în care locuiește este diferit de alte sate.
- Credința că satul este renumit (prin ce ?).
- Opinia asupra viitorului satului.
- Problemele satului.
- Măsuri pentru îmbunătățirea vieții în sat (care sunt, cine trebuie să le ia).
- Solidaritatea, coeziunea oamenilor din sat.
- Relațiile cu vecinii.
- Dorința de a părăsi satul.

Legătura acestor indicatori cu identitatea colectivă nu este întotdeauna directă, intuitivă, de aceea vom argumenta, la fiecare temă în parte, în ce fel indicatorii respectivi sunt relevanți pentru problematica identității colective. *Ipoteza de lucru pe care o avansăm este aceea că o identificare mai intensă cu colectivitatea satului se asociază pozitiv cu o opinie optimistă asupra viitorului satului, cu percepția solidarității și coeziunii între oamenii din sat, cu o implicare mai mare în problemele satului și considerarea acestora ca fiind gestionabile în interiorul satului, și nu în afara lui, și cu o dorință mai scăzută sau inexistentă de a părăsi satul.*

Într-un articol anterior pe tema semnificațiilor sociale ale comunității (Popa, 2003) am analizat primii doi indicatori din lista de mai sus, prelucrările (cantitative și calitative) relevând faptul că Tălmăcelul are o poziție privilegiată față de Ludoș în ce privește identificarea locuitorilor săi cu comunitatea satului, credința că satul lor este diferit de alte sate și credința în bunul renume al satului lor. Astfel, în Tălmăcel ideea de comunitate are mai multă consistență, este o realitate mai vie și mai actuală decât în Ludoș. Ludoșenii sunt semnificativ mai înclinați să admită că simt indiferență sau rușine față de satul lor¹. Ei sunt mai puțin mândri de satul lor și afirmă într-o proporție semnificativ mai mare decât tălmăcenii că nu simt atașament pentru sat (o apropiere sufletească mai mică).

Oamenii mai în vârstă însă, cu precădere cei din Tălmăcel, sunt legați în mod indestructibil de satul lor: „Ăsta-i satul meu, aici m-am născut, aici am trăit și aici îmi place. Să-mi dea cineva orice și n-aș pleca din Tălmăcel” (O.I., 75 de ani).

Autoportretul locuitorilor (calități și defecte ale membrilor celor două comunități)

Am stabilit un astfel de autoportret cu scopul de a detecta în ce măsură intervin mărcile identitare culturale sau etnice în configurarea imaginii oamenilor despre ei înșiși. Astfel, una dintre întrebările din chestionar invita subiecții să spună două lucruri care le plac și două lucruri care nu le plac la oamenii din sat. Prelucrarea acestor două întrebări deschise a prilejuit surprinderea unui portret al tălmăceanului, respectiv al ludoșanului (vezi tabelul 2). Examinând tabelul, o primă observație care se impune este diferența mare de rang de la un sat la altul, pe care o înregistrează răspunsul referitor la credință. În Tălmăcel acest răspuns este pe locul doi în ierarhia totală a răspunsurilor (13,8%), pe când în Ludoș ocupă locul șase, cu un procent de răspunsuri de doar 2,4%. Importanța religiei se confirmă în sistemul de valori al tălmăcenilor, aceasta constituind o bază importantă de construire a identității.

Tabelul 2. *Autoportret – trăsături pozitive și negative ale locuitorilor celor două comunități rurale*

Tălmăcel			
<i>Spuneți ce vă place la oamenii din satul dumneavoastră</i>		<i>Spuneți ce nu vă place la oamenii din satul dumneavoastră</i>	
1. Harnici, gospodari	54,9%	1. Bârfitori	21,3%
2. Credincioși	13,8%	2. Invidioși	18%
3. Buni, cumsecade, înțeleghători	9,3%	3. Răi, dușmănoși	14,9%
4. Cinstiți	8,6%	4. Egoiști, zgârciți, avari, lacomi	9,3%
5. Săritori, oameni de ajutor	6,7%	5. Consumă alcool	4,1%
6. Respectuoși, politicoși	5,2%	6. Dezbinați	3,7%
7. Uniți	3,4%	7. Necinstiți (fură)	3,0%
8. Omenoși, primitori	3,3%	8. Mândri, încrezuți	2,6%
9. Respectă tradițiile	1,9%	9. Leneși	2,2%

1. Concluzii rezultate din analiza factorială, calculul de corelații, dar și din analiza de conținut a interviurilor.

Ludoș			
<i>Spuneți ce vă place la oamenii din satul dumneavoastră</i>		<i>Spuneți ce nu vă place la oamenii din satul dumneavoastră</i>	
1. Harnici, gospodari	41,8%	1. Egoiști, zgârciți, avari, lacomi	17%
2. Buni, cumsecade, înțelegători	9,7%	2. Bârfitori	15,7%
3. Săritori, oameni de ajutor	7,9%	3. Răi, dușmănoși	11,6%
4. Cinstiți	7,8%	4. Consumă alcool	8,5%
5. Respectuoși, politicoși	6,6%	5. Invidioși	7,2%
5. Omenoși, primitori	6,6%	6. Necinstiți (fură)	6,6%
6. Credincioși	2,4%	7. Mincinoși	6,0%
		8. Leneși, nu (mai) muncesc	4,2%
		9. Dezbinați	1,8%

În rest, diferențele între răspunsurile subiecților din cele două sate nu sunt foarte mari, în ambele fiind pe primul loc răspunsurile legate de muncă („harnici”, „muncitori”, „gospodari”) și apoi răspunsuri ce se încadrează în registrul valorilor ce amintesc de spiritul comunitar și umanitar („omenie”, „respect”, „întrajutorare”, „cinste”, „unitate” etc.).

În ceea ce privește trăsăturile negative, se înregistrează și aici o serie de diferențe între cele două sate: astfel, „egoismul, avariția, lăcomia” sunt plasate pe primul loc în Ludoș (17%) și doar pe locul 4 în Tălmăcel (9,3%), ceea ce ar putea fi un simptom pentru o comunitate mai puțin unită în Ludoș, unde fiecare își urmărește mai degrabă propriile interese, ceea ce e perceput de cei din jur ca egoism. „Invidia” ocupă în Tălmăcel locul 2 (18% din totalul răspunsurilor), iar în Ludoș doar locul 5 (7,2%). Un sentiment precum cel de invidie este cel mai probabil să apară acolo unde există diferențe mari de status economic sau social (mai puțin acolo unde toată lumea este la același nivel din punct de vedere economic și social). Probabil că aceasta este explicația frecvenței atât de ridicate a acestui răspuns în Tălmăcel.

Percepția caracterului special al satului

De data aceasta, scopul a fost de a determina dacă membrii celor două colectivități se raportează la valori ce țin de tradiție și cultură în perceperea acestui caracter. Și aici se remarcă o diferență netă între cele două comunități. Tălmăcenii sunt semnificativ mai înclinați decât ludoșenii² să spună că satul lor este renumit prin ceva, iar când sunt soliciți să spună ce înseamnă acel „ceva”, cei mai mulți dintre ei se referă la tradiții și obiceiuri (cu precădere la obiceiul de Sfântul Ion) și la faptul că este un sat de oameni bogați. În schimb, în Ludoș, caracterul special al satului este dat de cultura castraveților – o activitate cu specific agricol extrem de frecventă aici. Interesant și grăitor, de asemenea, este faptul că ludoșenii consideră că satul lor este diferit de alte sate și prin faptul că are o populație scăzută, îmbătrânită, prin izolare și accesul dificil la mijloacele de transport și prin faptul că este un sat sărac.

Concluzia ar fi că oamenii din cele două sate utilizează strategii diferite de legitimare a caracterului special al satului în care locuiesc: dacă în Tălmăcel mărcile identitare sunt pozitive și apelează la factorul cultural

2. VRA Tălmăcel = 2,6, față de VRA Ludoș = -2,6.

(tradiții, obiceiuri specifice, religiozitatea sporită, munca), în Ludoș predomină mărcile identitare negative (suntem „altfel” pentru că suntem săraci, bătrâni, izolați).

Opinia asupra viitorului satului

Măsura identificării cu satul este dată și de modul în care locuitorii lui se proiectează în

viitor și își reprezintă soarta viitoare a acestuia. Ne așteptăm ca cei care se identifică mai puțin cu satul să aibă concomitent și o opinie negativă în raport cu viitorul acestuia. Acest indicator a fost surprins în chestionar prin întrebarea deschisă „Ce credeți că se va întâmpla în viitor cu satul dumneavoastră ?”, cu răspunsuri extrem de diferite între cele două sate.

Tabelul 3. Ce credeți că se va întâmpla în viitor cu satul dumneavoastră ?

Tălmăcel		Ludoș	
1. Nu știu („numai Dumnezeu știe”, „asta nu se poate ști”)	25,8%	1. Va dispărea („va fi părăsit”, „se va șterge de pe hartă”, „va rămâne pustiu”, „moare toată lumea”)	43,0%
2. Va rămâne la fel („nu se va schimba nimic”, „va fi tot așa”)	22,8%	2. Nu știu („numai Dumnezeu știe”, „asta nu se poate ști”)	14,3%
3. Va fi mai prosper („se va dezvolta”, „se va moderniza”, „va fi mai curat”, „mai frumos” etc.)	15,7%	3. Va fi populat de țigani („rămân țiganii”, „va fi un sat plin de țigani”)	9,5%
4. Va regresa („va fi mai rău”, „va decădea”)	4,3%	4. Va fi mai prosper („se va dezvolta”, „se va moderniza”, „va fi mai curat”, „mai frumos” etc.)	8,5%
5. Va dispărea („va fi părăsit”, „nu va rămâne nimic”)	2,3%	5. Va regresa („va fi mai rău”, „va decădea”)	4,7%
6. Va avea populație îmbătrânită („vor fi mulți bătrâni”, „vor fi puțini copii”, „vor pleca tinerii”)	1,6%	6. Va rămâne la fel („nu se va schimba nimic”, „va fi tot așa”)	4,2%
7. Va fi un sat turistic	1,6%	7. Va avea populație îmbătrânită („vor fi mulți bătrâni”, „vor fi puțini copii”, „vor pleca tinerii”)	3,1%

Este de remarcat, mai întâi, numărul mare al subiecților din Tălmăcel cărora li se pare foarte dificil să se proiecteze în viitor pentru a oferi un răspuns. Dincolo de acest aspect însă, întrebarea de mai sus, poate mai mult decât oricare alta, dezvăluie opinia intimă a oamenilor în legătură cu starea actuală a satului și cu soarta lui viitoare. Tabelul 3 arată această diferență între Tălmăcel și Ludoș: astfel, o mare parte a populației din Ludoș este speriată de spectrul dispariției viitoare a satului, pe când în Tălmăcel această problemă apare doar marginal. În plus, cei din Ludoș sunt nemulțumiți de creșterea populației de țigani și de faptul că aceștia au venit și din afara satului, stabilindu-se aici și continuă să vină.

Acest aspect – al nemulțumirii în raport cu etnia conlocuitoare a romilor – reiese de altfel și din interviuri. În ambele sate, dar mai pregnant în Ludoș, locuitorii își manifestă îngrijorarea în raport cu îmbătrânirea populației (tendență care de altfel este caracteristică întregului mediu rural românesc, într-o măsură mult mai mare ca cel în urban).

Coeziune, solidaritate, relații cu vecinii

În acest caz este evidentă legătura între identitatea colectivă și coeziunea și solidaritatea oamenilor din sat. Este de așteptat ca cele

două să varieze în același fel, în sensul că cei care simt o identificare mai puternică cu satul (se simt mai apropiați sufletește de el, mai atașați, mai mândri) să perceapă relațiile din sat ca fiind mai solidare, mai coezive și să aibe relații mai cordiale cu cei din jur. Într-adevăr, calculul asocierii între variabilele identitare și variabilele legate de solidaritate, coeziune, înțelegere cu vecinii arată relații semnificative statistic între acestea³. Atât cei din Tălmăcel, cât și cei din Ludoș, în condițiile în care se simt puțin sau foarte puțin apropiați de sat și mândri de el, afirmă că se înțeleg rău sau foarte rău cu vecinii și că oamenii din sat sunt dezbinăți. Iar cei ce se simt atașați de satul lor și mândri apreciază că se înțeleg bine cu vecinii și că oamenii sunt uniți (la nevoie pot să-și unească forțele pentru a duce la capăt un proiect comun). Datele calitative sugerează aceeași polarizare a opiniei, în funcție de gradul identificării cu satul – subiecți care cred în unitatea satului („Da, se ajută, de exemplu când trebuie să facă o casă sau o șură, toate rudeniile, toate neamurile, toți vecinii, toți cunoscuții vin de ajută. Zidarul lucrează pe bani și restul vin așa, benevol, cum zic ei, «clacă»”, H.R., Tălmăcel), precum și subiecți care consideră că întrajutorarea sătenilor nu mai este la fel ca în trecut („Oamenii sunt mai stresați, mai reci, nu mai suntem chiar atât de apropiați. Înainte, dacă se apuca un om să-și facă casă sau șură, săreau toți vecinii la ajutor... Fără bani. Și când era vorba de mâncare la amiază sau seara, dispăreau toți. Acum nu mai poți face de-ăstea. Acum dacă vin și te ajută... cu bani”, D.M., 38 de ani, Tălmăcel). Tot dintre cei ce au o relație mai puțin bună cu colectivitatea se aleg și cei ce ar dori să părăsească definitiv satul. Relația dintre variabilele referitoare la coeziune, solidaritate în sat și variabile ca sexul, vârsta sau educația nu este semnificativă.

Problemele satului

Ce legătură este între problemele percepute ale satului, măsurile care ar trebui luate pentru rezolvarea acestora și identitatea colectivă a oamenilor din sat? Răspunsul rezidă în valențele acționale ale conceptului de identitate colectivă, despre care vorbeam anterior, mai precis în faptul că o identificare mai intensă cu colectivitatea constituie baza acțiunii colective. Similar pentru cele două sate, considerăm că o identificare mai puternică cu colectivitatea satului aduce cu sine percepția că problemele acestuia nu țin de exterior, ci se pot rezolva prin forțele proprii ale comunității, precum și opinia că predomină problemele ce sunt rezolvabile, cu alte cuvinte, o identificare mai puternică determină o atitudine mai puțin fatalistă în această problemă. Problemele celor două sate au fost inventariate cu ajutorul întrebării „Care credeți că este cea mai importantă problemă a satului în care locuiți?”.

Concret, problemele cu care se confruntă Tălmăcelul sunt⁴:

- Apa potabilă – 35,2%.
- Probleme de infrastructură – 15,1%, și anume:
 - Starea proastă a drumurilor din sat, drumul neasfaltat până în Tălmăciu – 57,7%.
 - Lipsa gazului – 11,1%.
 - Lipsa zidurilor de susținere pe văile celor trei râuri – 11,1%.
 - Lipsa unor diguri – 4,4%.
 - Lipsa canalizării – 4,4%.
 - Starea deteriorată a podurilor – 4,4%.
 - Lipsa iluminatului – 2,2%.
- Probleme de administrație locală – faptul că nu există o primărie în sat și Tălmăcelul este arondat primăriei din Tălmăciu, precum și nemulțumiri legate de prestația Consiliului Local – 6,8%.
- Curățenia deficitară în sat și pe văile râurilor – 4,9%.

3. Testul hi-pătrat semnificativ.

4. Răspunsuri prelucrate prin analiză de conținut.

- Probleme relaționale (lipsa unității și a înțelegerii între oamenii din sat, comportamentul agresiv al unora) – 3,4%.
- Lipsa locurilor de muncă – 3,0%.
- Serviciile oferite locuitorilor, lipsa dispensarului, starea școlii, transportul deficitar, lipsa unei băi populare – 2,6%.
- Conflictelor legate de împărțirea și exploatarea pădurilor și inexistența pășunilor – 2,2%.
- Problemele financiare (lipsa banilor, pensiile mici) – 1,5%.
- Țigani din sat – 1,5%.

La acestea se adaugă numărul mare de subiecți care spun că nu cunosc problemele satului în care trăiesc (16% dintre cei ce au răspuns). Ludoșul vine cu o agendă oarecum diferită de probleme, dintre care se remarcă prezența nemulțumirilor în legătură cu situația agricolă a satului și cu depopularea acestuia :

- Probleme de infrastructură (21,8%), dintre care cel mai des amintite sunt drumurile (21,4%) și lipsa gazului (78,6%).
- Serviciile oferite cetățenilor (16,9%), dintre care cele mai multe probleme le creează : mijloacele de transport extrem de nesatisfăcătoare care leagă Ludoșul de localitățile apropiate și de oraș (70,8), lipsa unui medic în sat (20,8%), starea școlii (8,3%).
- Probleme de natură agricolă (8,4%), dintre care : nedistribuirea titlurilor de proprietate (50%), lipsa unor măsurători cadastrale precise, lipsa utilajelor agricole.
- Apa potabilă – 5,6%.
- Depopularea satului (lipsa forței de muncă, plecarea tinerilor din sat, îmbătrânirea populației) – 4,2%.
- Insatisfacția față de prestația primăriei și a primarului – 4,2%.
- Problemele financiare (pensiile mici, lipsa investițiilor în sat, sărăcia) – 2,8%.
- Lipsa locurilor de muncă și naveta deficitară – 1,9%.
- Probleme relaționale – 1,1%.

Având în vedere faptul că cercetările realizate pe eșantioane naționale arată că cele mai intense temeri în mediul rural sunt teama

de prețuri și teama de boală (Cucu-Oancea, 2005), nu este surprinzătoare apariția în ierarhiile de mai sus a nemulțumirilor privind lipsa banilor și lipsa unei asistențe medicale adecvate în sat. În ce privește atitudinea față de rezolvarea acestor probleme ale satului, lucrurile sunt cât se poate de clare (diferența între cele două sate fiind semnificativă statistic) : cei din Tălmăcel consideră că problemele satului pot fi rezolvate prin implicarea locuitorilor acestuia, pe când cei din Ludoș consideră că cel ce ar trebui să le rezolve problemele este Consiliul Județean.

Întrebați concret despre măsurile care ar trebui luate pentru îmbunătățirea vieții în sat, în ambele localități sunt enumerate măsuri care sunt la îndemâna statului, administrației locale sau județene și mai puțin sau deloc cele care pot fi concretizate chiar de locuitori. Predomină așadar un discurs de tip „(ei) să ne facă, să ne ofere...” și mai puțin „(noi) să facem”. Singurele măsuri care necesită o implicare din partea locuitorilor sunt cea referitoare la intensificarea muncii acestora și cea referitoare la relațiile dintre săteni. Mărturiile orale arată același lucru : „Până în '90 erau constrânși să facă zile de prestație în folosul comunității, pentru orice era nevoie, chiar și aducțiunea asta de apă, contribuție atât bănească, cât și mână de lucru. Erau șase zile de persoană pe an, care trebuiau lucrate în folosul comunității, ei, acum o dispărut asta. Drumurile de hotar, pe câmp, se întrețineau din munca oamenilor ; ei, acum nu mai pot fi obligați. Și toată lumea se plânge că e rău. Efectiv nu-și astupă groapa de la poartă de la ei” (O.I., 35 de ani, Tălmăcel).

Un procent mare de locuitori din Tălmăcel (30,9%) și din Ludoș (18,7%) spun că nu știu ce măsuri ar trebui luate pentru rezolvarea problemelor satului, fiind și aceasta o măsură a neimplicării sătenilor în viața comunitară.

Astfel, în Tălmăcel, sunt amintite următoarele măsuri :

- Să existe apă potabilă (să fie alocate fonduri, să se facă conducta de apă) – 11,1%.
- Să existe o separare administrativă de Tălmăciu (primărie proprie) – 10,7%.

- Să fie refăcută, îmbunătățită infrastructura satului (cea mai importantă problemă este refacerea drumurilor – 79,1%) – 9,9%.
- Să muncim mai mult – 5,3%.
- Măsuri financiare (satul să primească ajutoare în bani, să crească pensiile, să se ieftinească produsele) – 4,5%.
- Să crească calitatea serviciilor oferite cetățenilor (să se deschidă un dispensar, să se îmbunătățească transportul) – 4,5%.
- Îmbunătățirea calității relațiilor între cetățeni (mai multă înțelegere, unitate, cinste) – 4,5%.
- Să fie oferite locuri de muncă cetățenilor (de exemplu prin construirea unei fabrici) – 4,1%.

În Ludoș, măsurile se referă la :

- îmbunătățirea serviciilor oferite cetățenilor (aducerea unui medic în sat, apariția unor noi modalități de transport) – 11,6%.
- Schimbarea primarului sau o mai bună prestație a acestuia – 7,7%.
- Stoparea depopulării satului (prin măsuri care să împiedice plecarea tinerilor, creșterea natalității) – 7,7%.
- Înființarea unei asociații agricole sau o nouă colectivizare – 7,7%.
- Îmbunătățirea infrastructurii satului (apă, gaz, drumuri, telefon) – 6,4%.
- Apariția unor noi locuri de muncă (înființarea unor puncte industriale în sat) – 5,8%.
- Oamenii să muncească mai mult – 5,1%.
- Măsuri de natură financiară (mărirea pensiilor) – 4,5%.
- Să se rezolve problema apei potabile – 3,8%.
- Să fie clarificată situația agricolă a satului (titlurile de proprietate, să se facă investiții în utilajele agricole) – 3,8%.
- Îmbunătățirea calității relațiilor între cetățeni (mai multă implicare din partea acestora, unitate, cinste) – 3,2%.
- Implicarea statului în rezolvarea problemelor (statul să ofere ajutoare, statul să găsească măsurile necesare) – 2,5%.

Dorința de a părăsi satul

Asocierea între dorința de a părăsi satul și identificarea cu acesta și cu comunitatea este, de asemenea, evidentă. Cei ce se simt mai puțin apropiați de sat și de oamenii din el doresc într-o măsură mai mare să plece. Chestionarul a investigat această problemă cu ajutorul a trei itemi, o întrebare închisă : „Ați dorit vreodată să plecați definitiv din sat ? ”, o întrebare deschisă legată de destinația posibilă și o întrebare deschisă ce viza motivele pentru care a dorit să părăsească satul.

Prelucrarea rezultatelor¹ arată că 21,5% dintre talmăceni și 28,2% dintre ludoșeni au dorit să părăsească satul (neexistând o diferență semnificativă între cele două sate). Cel mai mult își doresc să plece din sat tinerii (18-33 de ani), cei cu studii medii și superioare și cei cu ocupații tehnice sau ocupații cu studii superioare. Muncitorii își doresc să plece din Ludoș, mai mult decât alte grupe ocupaționale. În Tălmăcel, cele mai multe răspunsuri la interviuri pe această problemă sunt de genul : „Definitiv eu n-aș pleca. Acuma-i ca și la oraș aici : gazul este, apa este, telefonul este, cablu este, nu văd cu ce e mai avantajos la oraș” (T.M., 40 de ani, Tălmăcel). În Ludoș, cel mai frecvent răspuns este acesta : „Păi, noi... până sunt mama și tata, nu ne ducem nicăieri. Dar după aia, dacă scade populația, ne-om duce și noi. Acum sunt în Ludoș vreo 820 și ceva. Dar dacă mai scade mult... Viitorul meseriei mele atârnă de numărul de copii și dacă ei nu mai sunt, normal că trebuie să-mi caut alt loc de muncă” (T.I., 35 de ani, Ludoș).

Legat de destinația posibilă în cazul părăsirii satului, apar diferențe între sate. Întrebarea ne permite de fapt să surprindem o imagine asupra intenției de migrație.

Motivele dorinței de a părăsi satul sunt în Tălmăcel : dorința de a avea un nivel de trai mai bun (21,8%), motivele financiare

1. Prin calculul valorii reziduale ajustate.

Tabelul 4. Destinația posibilă în cazul părăsirii definitive a satului

Tălmăcel		Ludoș	
1. În străinătate, din care:	48,3%	1. La oraș, din care:	62,7%
în Spania	20%	la Sibiu	53,1%
în America	16,6%	la Săliște	15,6%
în Germania	13,3%	(alte orașe menționate: Brașov, Hunedoara)	
în Canada	6,6%		
2. La oraș, din care:	38,7%	2. În alt sat	15,6%
la Tălmăciu	50%	3. În străinătate	11,7%
la Sibiu	25%		
3. În alt sat	6,45%		

(sărăcia, dorința de a câștiga mai mult – 20,3%), lipsa locurilor de muncă din sat sau naveta (17,1%), motivele relaționale (cearta cu soacra, cu rudele, o parte din familie e plecată deja – 14,0%) și precaritatea transportului (4,6%).

În Ludoș, motivele dorinței de a părăsi satul sunt: motivele relaționale (în primul rând dorul de copiii care sunt plecați la oraș, dar și faptul că oamenii din sat nu sunt pe măsura așteptărilor – 24,4%), pentru a avea un nivel de trai mai bun (16,3%), lipsa locurilor de muncă în sat (14,2%), lipsa de perspectivă în sat (lipsa de viitor, depopularea satului – 12,2%) și motivele financiare (6,1%).

Concluzii

Articolul realizează o analiză teoretică și empirică a identității colective în două sate din Transilvania. Am argumentat motivul pentru care am fost interesată de conceptul de identitate colectivă și am realizat o trecere în revistă a analizelor teoretice dedicate acestui concept.

Ipoteza de lucru de la care pornește acest studiu se confirmă. Locuitorii Tălmăcelului, spre deosebire de cei ai Ludoșului, se identifică mai intens cu comunitatea lor și, în același timp, au o opinie mai bună asupra satului, se implică mai mult în rezolvarea problemelor lui, consideră că oamenii din sat sunt mai uniți și au o dorință mai scăzută

de a părăsi satul. Măsurată printr-o serie de indicatori, identitatea colectivă a oamenilor din Tălmăcel este mai puternică (prin manifestările ei mai vii, prin mărcile identitare pe care le utilizează în comportamentul cotidian) decât a celor din Ludoș. În plus, rezultatele obținute prin acest studiu – și care nu au făcut obiectul articolului de față – relevă diferențe și în identitatea culturală a celor două comunități. Explicațiile sunt multiple. Ele țin, în primul rând, de istoria (recentă) diferită a celor două sate – colectivizarea nu a fost prezentă decât în Ludoș, iar efectele ei sunt vizibile și astăzi. În al doilea rând, o mare influență este exercitată de poziția lor diferită, Ludoșul fiind mai izolat decât Tălmăcelul. Acest lucru nu a determinat, așa cum ne-am fi așteptat, o păstrare mai fidelă a obiceiurilor și tradițiilor satului, ci, dimpotrivă, pierderea lor prin depopularea satului (oamenii nu au locuri de muncă în sat, venitul din producția proprie este insuficient și atunci părăsesc satul temporar sau definitiv, astfel că în sat rămân doar bătrânii). Izolarea, deși nu împiedică pătrunderea elementelor de modernitate, favorizează pierderea elementelor circumscrise tradiției. În al treilea rând, dezvoltarea economică diferită a celor două sate este și ea în măsură să creeze diferențe în ce privește identitatea colectivă. Într-un sat „de oameni bogăți”, grija zilei de mâine nu mai este un imperativ, astfel încât oamenii pot să-și orienteze atenția – atunci când au răgaz, pentru că munca le ocupă foarte mult timp – și spre comunitatea din care

fac parte. Cauzele și efectele sunt intricate – e greu de spus care dintre fenomenele de mai sus este cauză și care efect. Dar toate acestea oferă explicații pentru ceea ce au relevat datele cantitative și calitative: mentalitatea diferită, mărcile identitare distincte („noi suntem diferiți de alții prin tradițiile noastre” – în Tălmăcel *versus* „noi suntem diferiți de alții prin sărăcia noastră” – în Ludoș).

Bibliografie

- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Londra: Verso.
- Anuarul Statistic al Județului Sibiu*. (2000) Institutul Național de Statistică și Studii Economice, Direcția Generală Sibiu.
- Berger, P., și Luckmann, T. (1999) *Construirea socială a realității*. București: Editura Univers. Cuche, D. (2003) *Noțiunea de cultură în științele sociale*. București: Institutul European.
- Cucu-Oancea, O. (2005) Satul și temerile sale, în Petru Iluț, Laura Nistor și Traian Rotariu (coord.). *România socială. Drumul schimbării și al integrării europene* vol. I, Cluj-Napoca: Editura Eikon. (Conferința anuală a Asociației Române de Sociologie și a Asociației Române de Promovare a Asistenței Sociale, Cluj-Napoca, 2004)
- Dubar, C. (1998) *La socialisation: construction des identités sociales et professionnelles*. Paris: Armand Colin.
- Eisenstadt, S.N., Giesen, B. (1995) The Construction of Collective Identity. *Archives Européennes de Sociologie*, 36, 72-102.
- Eyerman, R. (2004) The Past in the Present. Culture and the Transmission of Memory. *Acta Sociologica*, vol. 47, 2, 159-169.
- Jenkins, R. (1996) *Social Identity*. Londra: Routledge.
- Jenkins, R. (2000) Categorization: Identity, Social Process and Epistemology, în *Current Sociology*, vol. 48, 3, 7-25.
- Jurcan, D. (2005) *Identitate și societate. Modele aspiraționale în tranziție*. Cluj-Napoca: Editura Eikon.
- Kanef, D. (2000) Property, work and local identity. *Working Paper* no. 15, Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle/Saale, <http://www.eth.mpg.de>.
- Melucci, A. (1995) The Process of Collective Identity, în H. Johnston și B. Klandermans (ed.), *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Popa, A. (2003) Community – Social Significances in the Context of Globalization: Case Study on Two Rural Communities in Sibiu County, în B. Voicu și H. Rusu (ed.), *Globalization, European Integration and Social Development in European Postcommunist Societies*. Sibiu: Editura Psihomedica.
- Recensământul populației și al locuințelor*. (2002) Institutul Național de Statistică, Direcția Județeană de Statistică Sibiu.
- Schlee, G. (2000) Collective identity, property relations and legal pluralism, *Working Paper*, 1, Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle/Saale, <http://www.eth.mpg.de>.
- Segrestin, D. (1996), Identitate colectivă, în R. Boudon, P. Besnard, M. Cherkaoui și B. Lecuyer, *Dicționar de sociologie*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Snow, D. (2001) *Collective Identity and Expressive Forms*. <http://repositories.cdlib.org/csd/01-07/>.
- Sztompka, P. (2000) Cultural Trauma: The Other Face of Social Change, *European Journal of Social Theory*, vol. 3, 4, 449-466.
- Tajfel, H., Turner, J.C. (1979) An Integrative Theory of Intergroup Conflict, în W.G. Austin, și S. Worchel (ed.), *The Psychology of Intergroup Relations*. Monterey: Brooks/Cole.